

Predgovor

Uprostorjeni govor

Naslov monografije *Govor in prostor* nakazuje osrednjo temo, ki povezuje razprave 18 domačih in tujih raziskovalcev z različnih umetniških in znanstvenih področij. Avtorji prispevkov proučujejo izhodiščni prostor govora (človeško telo), načine njegovega uprostorjanja v družbi, umetnosti in znanosti ter vpliv prostora na njegovo sporočilno moč. Ob razpravljanju o raznovrstnih odnosih med govorom in prostorom nekaj avtorjev predstavi tudi problematiko umetniškega (govornega) izobraževanja in ustvarjanja v specifičnih zdravstvenih in družbenih okoliščinah, ki jih je povzročil covid-19.

Govor je zvok, ki ga je človek z gibanjem določenih organov sposoben ustvarjati in na poseben način oblikovati tako, da dobi pomen in postane del govornega sporazumevanja, ta pa za svojo izvedbo potrebuje prostor. Odnos med govorom in prostorom se vzpostavi že ob človekovem rojstvu. Ko dojenček zapusti prostor v materi in z glasom (jokom) naznani vstop v svoj novi prostor, v katerem bo postal del človeške skupnosti, postaneta prostor in glas (kasneje govor) povezana. Zlasti v prvem letu otrokovega življenja igra prostor bistveno vlogo pri razvoju motorike, le-ta pa omogoča tudi razvoj govora in sluha. Pomembnost vezi med prostorom in govorom se najbolj očitno pokaže v patologiji govora. Če npr. otrok dolgo ne osvoji ritma hoje in shodi kasneje, tudi njegov govorni razvoj zaostaja. Ker je normalen razvoj govora odvisen od slušnih sposobnosti, je tudi pri okvarah sluha obvladovanje prostora in zaznavanje smeri zvoka ključno. Slušno prizadetim otrokom specifične kretnje v prostoru pomagajo usvojiti govor.

Prostor je, poleg časa, bistvenega pomena za človekovo dožemanje sebe in razumevanje vsega, kar ga obdaja, govor pa mu omogoča, da svoj odnos do sveta izrazi. S prostorsko dimenzijo se govor srečuje na različne načine in v različnih okoliščinah, v stalni govorno-prostorski interakciji pa se vedno nekje uprostore, pri čemer ni nujno, da je prostor vedno realen oz. tridimenzionalen. Realni prostor je stalno prisoten, v njem so lahko tišina ali negovorni zvoki, ves čas pa je pripravljen, da se v njem oglasi govor, ki ga na poseben način razgiba in oživi.

Govor je zvočno realiziran jezik. Da je govorjeni jezik tesno povezan s prostorom, ne nazadnje potrjuje tudi vrsta jezikovnih izrazov s prostorskim pomenom, npr.: spredaj, zadaj, nad, pod, levo, desno, blizu, daleč, od kod, kje itd. Zunajjezikovna prostorskost sveta odseva v jeziku, prostor je pravzaprav pomensko vgrajen v celotno jezikovno strukturo. Glede na sporočanje potrebe je široko pomensko polje prostora

mogoče nekoliko omejiti z različni prilastki, npr. družbeni, kulturni, medijski, mentalni, čustveni, večkulturni, globalni itd.

Tako na lastni govor kot na realni prostor človek v vsakdanjem življenju večinoma lahko zavestno vpliva in ju prilagaja svojim potrebam ali okoliščinam (npr. spreminja glasnost in hitrost govora, spreminja stanovanjsko notranjost). V umetnosti si prostore in govorne vsebine lahko tudi izmišljuje. V gledališki umetnosti na primer si scenograf za vsako uprizoritev zamisli unikatno prizorišče, na katerem se bo govorno dogajanje kar najbolj uprostorilo. V širšem smislu je spreminjanje uprizoritvenega prostora skozi zgodovino pomembno vplivalo na oblikovanje govora in na njegovo gledališko funkcijo: v antiki so igralci govorili množičnemu občinstvu v odprtih amfiteatrah, srednjeveške igre so izvajali na trgih in ulicah, elizabetinsko gledališče je govor že ujelo v stavbo; baročni škatlasti oder brez četrte stene je z variantami prisoten še danes, čeprav se sodobne uprizoritvene prakse lahko izvajajo pravzaprav kjerkoli in je prostor le lokacija, ki večinoma ustvarja atmosfero ali vsebinsko podpira in nadgrajuje izvedbo (govornega) dogodka.

Govor vedno vstopa v specifične odnose s prostori, v katerih se udejanja. V monografiji *Govor in prostor* avtorji raziskujejo govorno-prostorske interakcije s svojih raziskovalnih zornih kotov, npr. s stališča nevrologije, jezikoslovja, prevodoslovja, striparstva, gledališča, lektorstva itd. Glede na to so članki razporejeni v 7 poglavij.

Prvo poglavje (*Telo – izvor govora*) je posvečeno telesu kot izvornemu prostoru govora. S stališča nevroznosti je predstavljen najpomembnejši »govorni organ« – možgani, kjer se je v evoluciji razvil specializiran sistem za govor, katerega delovanje je mogoče prikazati s funkcijskim magnetnoresonančnim slikanjem možganov. Sledi poglobljen razmislek o telesu kot prostoru govora, ki je tudi prostor mišljenja in je izhodišče za vsakršno ustvarjanje. Poglavje zaključí raziskava glasovnih prostorov v telesu in zunaj njega s tehniko Fitzmaurice Voicework®.

Naslednja tri poglavja raziskujejo govorne prostore v umetnosti, in sicer v gledališču (*Gledališče – tudi prostor poslušanja*), v filmu (*V filmu naseljeni govor*) in v likovni umetnosti (*Govor v likovnem prostoru*).

Igralka na podlagi lastne izkušnje preizprašuje funkcijo uprizoritvenega prostora in igralčevega govora v dokumentarnem gledališču, ki ima za izhodišče družbeno občutljive uradne dokumente, magnetograme, transkripte itd. in se odmika od gledališke iluzije. Dva avtorja, izhajajoč iz izbranih primerov, predstavita skupno raziskavo razmerij med zvočnim in vidnim, med govorom oz. glasom, telesom in prostorom v slovenskih uprizoritvenih umetnostih druge polovice 20. stoletja.

Poglavje o filmu predstavlja dve raziskavi filmskega govora. Prva ob primeru kriminalne TV-serije *Primeri inšpektorja Vrenka* raziše učinkovitost rabe neknjižnih govorov glede na odziv jezikovnih strokovnjakov, ustvarjalcev, novinarjev in gledalcev ter opozori na odsotnost skrbnika za jezik in govor pri ustvarjanju filmov. Druga

dokazuje zanimivo in provokativno hipotezo, da je pogosta odsotnost ali minimalnost dialoga v uspešnih slovenskih filmih pravzaprav svetovljanska gesta, saj dialoški minimalizem skupaj s haptično estetiko ustvarja mednarodno in medkulturno komunikativen prostor in nagovarja globalno občinstvo.

Likovnost v posebnih prostorih obravnavata dva prispevka, prvi raziskuje strip, kjer ima govor prostor v oblaku in ni nujno izražen le z besedilom, pač pa tudi s simboli, piktogrami ali drugimi znaki; drugi se ukvarja s soodvisnostjo prostora in govora v gledališki scenografiji nekoč in danes, prispevek pa zaključí omemba postgravitacijske umetnosti (Živadinov), ki vstopa v breztežnostni prostor vesolja.

Dve razpravi v petem poglavju (*V jeziku uprostorjeni govor*) predstavita frazeološki in prevodni pogled na govor in prostor. Jezikoslovka s slovarsko-korpusno analizo razišče obstoj, rabo in funkcijo frazeoloških enot, ki tematizirajo govor in prostor, in zasleduje, kako se semantika obeh besed v frazemih spreminja, katere lastnosti obeh so v frazemih poudarjene in kakšni sta njuna ekspresivnost in kulturne konotacije. Prevajalka na primeru dela *The Playboy of the Western World* irskega dramatika Syngea (v slovenskem prostoru imamo tri prevode, tretji je prevajalkin), prikaže zahtevnost prevajanja neverističnega, hibridnega in poetičnega govora v fikcijskem dramskem prostoru, pri čemer mora prevajalec upoštevati tudi ustrezno zvočno podobo (muzikalnost in ritmiziranost) prevedenih izjav.

Prispevki v naslednjem poglavju raziskujejo govorne funkcije v družbenem prostoru (*Moč govora v specifičnih družbenih okoljih*). Prva razprava se ukvarja s položajem pisne in govorne slovenščine kot manjšinskega jezika v Italiji in z analizo določenih besedil razkriva razkorak med simbolno in funkcionalno vlogo jezika. Drugi prispevek na temelju Brechtovih razmislekov o teatralni naravi fašistične politike razpravlja o Hitlerjevih javnih govorih nastopih in ugotavlja, da fašisti z ustvarjanjem spektakla nadomeščajo vsebino in krepijo množico privržencev. Sledi primerjalno razmišljanje o govornem obnašanju politika, voditelja informativnih oddaj in umetnika v času sodobnega populizma, ki mu ni tuj grob govorni izraz; avtorica ugotavlja, da je politik vedno bolj govorno sproščen, voditelj informativnih oddaj ohranja nevtralen odnos do tistega, kar sporoča, umetnik (Via Negativa) pa izraža svoje politično stališče z umetniškimi sredstvi.

Zadnje poglavje je sestavljeno iz treh prispevkov, ki obravnavajo umetniško govorno komunikacijo v specifičnih zdravstvenih razmerah (*Umetniški govor v koronskih razmerah*). Prvi prispevek se posveča spletnemu izobraževanju dramske igre, iskanju možnosti za neposrednost, živost igralskega govornega izražanja v spletnih okoliščinah; avtor ugotavlja, da je neobičajen prostor igralskega izobraževanja sprožal tudi pozitivne učinke, saj tehnologija omogoča vstopanje v svetove, ki jih v realnih prostorih ne bi mogli raziskati, obenem pa bolj intenzivno spodbuja ustvarjalnost. Drugi prispevek raziskuje učinek gledališkega dogodka na publiko v času pred pandemijo,

ko je bil v gledališkem prostoru mogoč živ stik nastopajočih in občinstva, ter v času covida, ko se v t. i. koronagledališču prostor uprizoritve in njene recepcije ločita ali pa je način produkcije in recepcije spremenjen. Poglavje zaključí prikaz kanadske pedagoške izkušnje v času covida, ko je profesorica glasovno-govorne vaje en semester izvajala po spletu, naslednji semester pa je pouk prenesla na prosto, kjer so študenti v zimskih razmerah realizirali t. i. *site-specific* predstavo.

Znanstvena monografija *Govor in prostor* je nastala v okviru raziskovalnega programa *Gledališke in medumetnostne raziskave*, ki ga izvaja programska skupina na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo Univerze v Ljubljani. Izbira naslova se navezuje na nove prostore, v katerih je akademija po večletnih prizadevanjih končno začela delovati leta 2021, pa tudi na simpozije o govoru, ki jih prireja že več let. Glavni namen monografije je spodbuditi razmisleke o obravnavani tematiki in njeno nadaljnje raziskovanje, obenem pa želimo s knjigo tudi zaznamovati rešitev akademijskega prostorskega problema.

Katarina Podbevšek